

JAN PATOČKA

Eseuri eretice despre filosofia istoriei

Traducere din limba cehă și prefață de
ANCA IRINA IONESCU

EDITURA HERALD
București

CUPRINS

Jan Patočka – filosoful luptător	5
I. Considerații preistorice	12
II. Începuturile istoriei	38
III. Are istoria sens?	65
IV. Europa și moștenirea europeană până la sfârșitul secolului al XIX-lea	92
V. Este civilizația tehnică în declin și de ce?	110
VI. Războaiele secolului al XX-lea și secolul al XX-lea ca un război	136
VII. Glosele autorului la <i>Eseurile eretice</i>	157

Jan Patočka

FILOSOFUL LUPTĂTOR

În istoria culturii și a gândirii cehe, Jan Patočka (1907-1977) este ultimul (deocamdată) mare fiu al poporului ceh, a cărui operă și renume au depășit granițele țării și ale timpului în care a trăit, marcând evoluția întregii culturi europene. Linia la capătul căreia se află contemporanul nostru Patočka începe în secolul al IX-lea prin inventarea scrierii slave, solicitată de cneazul Rastislav al Marii Moravii și realizată de călugării misionari Chiril și Metodie, continuă în secolul al XIV-lea cu Carol al IV-lea, împăratul romano-german și rege al Cehiei, a cărui Bulă de Aur (1356) a fost documentul esențial al imperiului, anulat abia de Napoleon, apoi cu Jan Hus din secolul al XV-lea, primul mare reformator al bisericii creștine, ale cărui idei au zguduit întreaga Europă, cu Jan Amos Comenius în secolul al XVII-lea, autorul structurii învățământului modern, aplicată astăzi în întreaga lume și terminând cu Tomáš Garrigue Masaryk, filosoful și politicianul care a contribuit esențial la configurarea hărții Europei din secolul al XX-lea.

Tatăl lui Jan Patočka era filologul clasic Josef Patočka și doi dintre frații lui au devenit și ei profesori universitari. În 1925, s-a înscris la Universitatea din Praga unde a studiat filologia romanistică și filosofia, iar în 1928, făcând o călătorie de studii la Paris, a avut ocazia să-l cunoască pe Edmund Husserl, întemeietorul fenomenologiei, a cărui gândire l-a marcat toată viața. A absolvit universitatea în 1931 cu lucrarea *Conceptul de evidență și însemnătatea lui pentru noetică*, iar doi ani mai târziu, obținând o bursă de la Fundația Hmboldt, a studiat la Freiburg cu Husserl și cu Martin Heidegger. În 1936 și-a susținut teza

de doctorat cu titlul *Lumea naturală ca problemă filosofică*, iar din 1937 a devenit redactor al revistei cehe de filosofie „Česká mysl” (Gândirea cehă). A fost cel mai important și mai influent reprezentant al fenomenologiei cehe și, se poate spune, din toată Europa de est, căci în alte țări foste socialiste, cu excepția Poloniei, fenomenologia este mai puțin prezentă. În Polonia, reprezentantul ei cel mai de frunte, Józef Tischner (1931-2000), a jucat un rol important în mișcarea Solidarność (Solidaritatea) dar, spre deosebire de Patočka, a avut posibilitatea să se exprime liber în calitate de director al Institutului de Teologie și Filosofie din Cracovia.

Condițiile din Cehoslovacia au fost, pe tot parcursul vieții lui Patočka, cât se poate de vitrege. În ziua de 30 septembrie 1938 în istoria Cehoslovaciei s-a produs o mare tragedie: ca urmare a Acordului de la München (pe care cehii în istoria lor îl numesc „Trădarea” sau „Dictatul de la München”) dintre Germania, Italia, Franța și Marea Britanie, statul cehoslovac a dispărut de pe harta Europei, înlocuit de două formațiuni statale: Protectoratul Cehia și Boemia, ocupat de trupele germane, și Slovacia, rămasă chipurile liberă, dar total aservită Germaniei hitleriste. Printre diversele măsuri represive impuse de ocupanții germani a fost și închiderea școlilor superioare cehe, astfel că Patočka, pe atunci asistent la Universitatea Carolină, a încetat să mai predea și a revenit abia după 1945, dar pentru scurt timp, căci odată cu instaurarea regimului comunist, prelegerile de filosofie și de fenomenologie nu-și mai aveau loc în planul de învățământ, fiind înlocuite în totalitate cu cursuri de filosofie marxistă. I s-a permis numai să lucreze în institute de cercetare: Institutul T.G. Masaryk, Institutul de Cercetări Pedagogice. Ca urmare a unei oarecare relaxări a regimului comunist, din 1964 a putut să țină prelegeri în străinătate – în Franța, în Belgia și în Germania – iar cu ocazia „dezghețului” care a precedat Primăvara de la Praga, a revenit pentru a doua oară la Universitatea Carolină în 1968, a fost numit profesor, dar în 1972 a fost pensionat.

În cei patru ani (toamna 1968-1 iunie 1972) cât a predat la Facultatea de Filosofie a Universității Caroline – când cursurile

lui se bucurau de un asemenea succes, încât se stătea și pe coridoare, pe scări și veneau nu numai studenții de la filosofie, ci și de la alte secții, ba chiar și oameni care nu aveau nimic de-a face cu filosofia – a ținut inițial prelegeri de filosofie fenomenologică, dar conducerea universității l-a obligat să renunțe la ele, astfel că în ultimul an universitar, 1971-1972, a vorbit numai despre Platon, pe care îl admira în mod deosebit. Adesea îl compara cu el pe Masaryk, pentru care avea un mare respect; spunea că amândoi fuseseră filosofi, dar Masaryk crease un stat.

Era acum perioada de „normalizare” de după invadarea Cehoslovaciei de către trupele Tratatului de la Varșovia, din august 1968, când regimul politic din Cehoslovacia se înăsprise, cenzura era din ce în ce mai severă, astfel că în 1971, când Universitatea Tehnică din Aachen i-a acordat titlul de doctor *Honoris causa* nu i s-a permis să se ducă să-l primească. La fel s-a întâmplat și în 1973, când nu i s-a dat voie să facă parte din delegația Cehoslovaciei la Congresul Internațional de Filosofie de la Varna, unde s-a dus pe cont propriu. La câteva minute după ce își începuse comunicarea a fost întrerupt, nu i s-a permis să continue, iar la întoarcerea în țară i s-a confiscat pașaportul și i s-a interzis să mai publice¹.

Un moment aparte în activitatea lui Patočka, filosoful luptător, a fost întâlnirea lui cu grupul de tineri cântăreți rebeli cunoscuți sub numele de *Plastic People of the Universe*, formație

¹ Soarta lui era împărțită în acei ani ai normalizării de mulți alți intelectuali cehi, căci regimul comunist știa cât se poate de bine că intelectualitatea era cea care reprezenta cel mai mare pericol pentru regimul totalitar. Dar ca orice acțiune represivă, cenzura și persecuția au dat naștere unei mișcări puternice de opoziție, manifestată în diverse forme, una dintre ele fiind cunoscutul *samizdat*, activitatea de publicare clandestină fie în țară, fie în străinătate a acelor lucrări care nu erau în concordanță cu linia ideologică a partidului comunist. Textele publicate în țară erau multiplicare prin copiere manuală, cu hârtie copiativă, sau la mașina de scris. Cele transmise clandestin peste graniță și publicate în străinătate erau tipărite și reveneau apoi tot pe căi clandestine la cititorii cehi.

muzicală rock nonconformistă, înființată în 1968 de chitaristul Milan Hlavsa, care se bucura de mare succes în special în rândul tinerilor, dar nu era deloc pe placul autorităților. Protestul lor împotriva intoleranței, manifestat în special prin ignorarea autorităților, era evident, iar Patočka, mare iubitor al muzicii lui Beethoven, nicidecum al ritmurilor de rock, dar și susținător al toleranței, a găsit repede drumul către ei. Mergea în hambarele de la țară și ținerea prelegeri în fața acestor nonconformiști pletosi, care îl ascultau cu atenție, deși ca niște autentici hipioți nu acceptau nimic de la generația „bătrânilor“. Din 1973, *Plastic People* nu a mai avut voie să se producă în public, astfel că a fost nevoită să țină concerte numai în locuințe private, adesea sub pretextul unei nunți sau a unei sărbători de familie a unuia dintre fani. Membrii formației au fost arestați în 1976, împreună cu alți reprezentanți ai culturii interzise (*underground*) și acuzați de „tulburarea ordinii publice“. Autoritățile doreau să lichideze o grupare incomodă, fiind convinse că momentul va trece neobservat. Dar în apărarea lor s-au ridicat câțiva dintre reprezentanții de frunte ai culturii cehe, unul dintre ei fiind, spre uimirea tuturor, tocmai filosoful Jan Patočka. La fel ca și mulți dintre ceilalți apărători ai formației, care avea adesea concepții politice contradictorii, Patočka înțelesese că tinerii reprezintă o verigă de legătură, exact ceea ce îi poate uni pe oamenii care treceau printr-un moment de ruptură. Orice moment de ruptură are în el ceva cumplit, dar și ceva eliberator, iar prin atitudinea lui, Patočka arăta că trebuie să vedem aici ceea ce a existat din totdeauna în oameni și ne unește pe toți, indiferent de origini și concepții.

Tinerii au fost eliberați, dar momentul *Plastic People* poate fi considerat un precursor al amplei mișcări populare pentru respectarea drepturilor omului, cunoscută sub numele de *Charta 77*. Inițiativa a funcționat în perioada 1977-1992 și și-a luat numele de la *Charta* proclamată la 1 ianuarie 1977, în care se critica puterea politică pentru că nu respecta drepturile omului, așa cum se angajase prin semnarea Actului Final al Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa de la Helsinki (1975).

Alături de Václav Havel, viitorul președinte al Cehoslovaciei de după revoluția de catifea și de Jiří Hájek, fostul ministru de externe din perioada Primăverii de la Praga (1968), Jan Patočka a fost unul dintre primii semnatari ai Chartei și purtătorul ei de cuvânt. Textul Chartei a fost multiplicat la mașina de scris și răspândit sub formă de foi volante de susținătorii mișcării care afirmau că nu luptă pentru puterea politică, ci numai pentru respectarea drepturilor omului. Jan Patočka, în calitate de purtător de cuvânt al Chartei, s-a întâlnit cu ministrul de externe al Olandei, Van der Stoel, venit în Cehoslovacia într-o vizită oficială. Acesta i-a făcut o vizită personală lui Patočka, care s-a transformat însă într-o adevărată conferință de presă, datorită prezenței masive a ziariștilor străini și astfel inițiativa cehoslovacă a dobândit notorietate internațională. Patočka a plătit cu viața această notorietate și scrisoarea deschisă pe care a adresat-o ulterior guvernului. Câteva zile mai târziu, când urma să se inaugureze oficial noua clădire a ambasadei Republicii Federale a Germaniei, Patočka a fost arestat, dus la o vilă în afara Pragăi și supus unui interogatoriu neîntrerupt de 11 ore, de seara până dimineața, probabil și pentru a nu se putea duce la inaugurarea ambasadei unde cu siguranță că ar fi vorbit din nou despre Charta 77. În urma stresului provocat de interogatoriu a suferit un atac cerebral și a decedat câteva zile mai târziu în spital. Înmormântarea lui s-a transformat într-o uriașă manifestare de protest, deși autoritățile dăduseră dispoziție să se închidă în acea zi toate florăriile din Praga, în încercarea de a preveni transformarea înmormântării într-o demonstrație de protest.

Patočka, omul până atunci retras, care nu avusese decât un acces limitat la public, reprezentantul Cehoslovaciei în Institutul Internațional de Filosofie, persecutat de naziști din 1938 și apoi de comuniști din 1948, s-a dovedit a fi la sfârșitul vieții un adevărat luptător, deși părea apolitic și total neorientat în practica politică. Când a devenit purtătorul de cuvânt al disidenților, a reușit să țină timp de două luni regimul comunist în șah, obligând autoritățile să reacționeze zilnic la acțiunile lui și să contri-

buie astfel fără să vrea la campania în favoarea Chartei. Patočka apărea dintr-odată într-o ipostază necunoscută, la care nu se aștepta nimeni, nici susținătorii, nici adversarii lui, și anume aceea de filosof în acțiune, luptător, care obligă regimul se reacționeze. Este exact ceea ce susține în *Eseurile eretice* despre filosofia istoriei, în care afirmă despre acțiunea omului că nu trebuie să fie o simplă reacție la stimulii externi, ci trebuie să-i oblige și pe alții să reacționeze.

Deși a scris mult, în timpul vieții nu i-au apărut decât câteva lucrări și cele mai multe în afara hotarelor țării, căci acasă cenzura nu permitea publicarea unor scrieri care „nu contribuiau la construirea socialismului“. Înainte de instaurarea regimului comunist, a publicat trei lucrări. *Lumea naturală ca problemă filosofică* (*Přirozený svět jako filosofický problém*), 1936; *Cultura cehă în Europa* (*Česká vzdělanost v Evropě*), 1940; și *Simbolul pământului la K.H. Mácha* (*Symbol země u K. H. Máchy*), 1944; în timpul regimului comunist una singură oficial: *Aristotel, precursorii și moștenitorii lui* (*Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové*), 1964 și alta clandestin, în samizdat, *Eseuri eretice despre filosofia istoriei* (*Kacířské eseje o filosofii dějin*), 1975. În anii '80, în Germania, a apărut o selecție în cinci volume din lucrările sale, iar din 1996 editura cehă Oikoymeni publică *Operele complete ale lui Jan Patočka* (*Sebrané spisy Jana Patočky*), din care până în 2014 apăruseră 16 volume. Cel mai bine este cunoscut Patočka cititorilor francezi care dispun de traducerile a peste 15 lucrări ale acestuia¹; numeroase sunt traducerile lucrărilor lui și în engleză, spaniolă și rusă. Numărul mare traduceri este o dovadă neîndoielnică a amplei receptări de care se bucură scrierile marelui filosof ceh.

Eseurile eretice, lucrarea lui cea mai cunoscută, își are originea într-o serie de conferințe ținute de autor în anii 1973-1975

¹*Le Monde naturel comme problème philosophique*, 1976; *Essais hérétiques sur la philosophie de l'histoire*, 1981; *Platon et l'Europe*, 1983; *Conférences de Louvain, sur la contribution de la Bohême à l'idéal de la science moderne*, 2001; *L'Europe après l'Europe*, 2007; *Aristote, ses devanciers, ses successeurs*, 2011 etc.

în locuri private, în apartamentul său, în locuințele altor prieteni și susținători; aceste întâlniri nu erau interzise, dar cuvântările rostite aici nu puteau fi publicate la editurile oficiale cehoslovace, astfel că au apărut în 1975 la editura Petlice¹ și apoi Kvart². Editura Petlice a trimis apoi volumul în Occident și astfel acesta a fost tradus în franceză (1981) și în spaniolă (1988), încă înainte de căderea regimului comunist de la Praga.

Autorul și-a intitulat eseurile „eretice“ prin raportare nu la tradiția fenomenologică, al cărei reprezentant a fost, ci la antropologia dominantă din Cehoslovacia vremurilor sale, la dogmatismul intolerant pe care Patočka nu-l putea accepta, căci era convins că menirea lui de filosof și reprezentant al elitei intelectuale este să vorbească cu oamenii și să-i convingă cu ajutorul unor argumente logice să vadă adevărul (ceea ce a încercat să facă chiar și în timpul interogatoriilor prelungite cu polițiștii care îl anchetau la nesfârșit).

Numai în felul acesta consideră Patočka filosoful că istoria poate dobândi un sens, căci omenirea poate avea parte de o *existență autentică* numai prin *solidaritatea celor zdruncinați*, solidaritatea celor care sunt în stare să înțeleagă despre ce este vorba în viață și în moarte și, în consecință, și în istorie. O atare solidaritate va reuși să creeze autoritatea spirituală capabilă să facă omenirea să accepte anumite restricții și să facă apoi imposibile actele de intoleranță. Filosoful luptător Jan Patočka a fost el însuși un exemplu al acestei atitudini de viață, atunci când și-a asumat misiunea civică de purtător de cuvânt la Chartei 77, așa cum i-a declarat anchetatorului comunist, „pentru că era puțin probabil ca altcineva să aibă curajul s-o facă”.

ANCA IRINA IONESCU

¹ Editură clandestină înființată în 1972 de V. Vaculík (1926-2015); numele ei înseamnă în traducere „Zăvorul”.

² Editură clandestină înființată de scriitorul și traducătorul Jan Vladislav, a funcționat în perioada 1975-1984 și și-a luat numele de la formatul în care apărea, A4 (kvart), cel mai comod pentru dactilografele care multiplicau textele.

I

CONSIDERAȚII PREISTORICE

De la „lumea naturală” la problema istoriei

În perioada de început a crizei fizicii mecanice, filosoful de orientare pozitivistă Richard Avenarius a dezvoltat problema „noțiunii naturale a lumii”¹. Această problemă și formulările legate de ea – cum ar fi „lumea naturală” (ulterior, la Husserl „*Lebenswelt*”, lumea vieții noastre) și altele – au o influență extinsă, ce depășește cadrul filosofiei sale. Prin aceasta, se dorește exprimarea unei distanțări față de viziunea „artificială” a (meta)fizicii mecaniciste, conform căreia mediul exterior accesibil nouă pe calea simțurilor este o reflectare subiectivă a realității autentice, de sine stătătoare și sesizată de științele naturale matematice, ceea ce firește postulează „un interior subiectiv”, inaccesibil pe calea experienței, în care se reflectă exteriorul pe baza acțiunilor cauzale din și pornind de la lumea fizică. În consecință, s-a încercat să se facă abstracție de acest interior și să se sesizeze lumea înconjurătoare așa cum este dată ea drept însăși realitate; iar de aici a apărut problema descrierii structurale a acestei „lumi umane”, a lumii „experienței pure” a „elementelor”, a relațiilor lor și a raporturilor în care intră aceste elemente unul față de altul etc. (ulterior s-a recurs parțial la instrumentele logice ale relației, ale noțiunii matematice de structură etc.). Prima soluție avansată a fost așa-numitul „monism neutru”, prelucrat în diverse variante începând cu Avenarius și

¹ Cf. R. Avenarius, *Der menschliche Weltbegriff*, Leipzig, 1891. Noțiunea „der natürlichen Weltbegriff” nu se apare în titlul cărții, dar întreaga lucrare discută despre ea sub această denumire. (Nota ed. ceh.)

Mach și până la Russell, Whitehead, realiștii intuitivi ruși și neo-realiștii anglo-saxoni; în conformitate cu acesta, existentul trăit „este alcătuit” din aceleași „elemente” și devine „obiectiv” sau „subiectiv”, în funcție de relațiile în care sunt așezate aceste elemente ale datului (relații față de complexul privilegiat de date, numit „sistemul nervos central” sau „organism”, pe de o parte, și față de ansamblul tuturor celorlalte elemente, pe de altă parte). Această încercare de a se înlocui legătura cauzală dintre subiect și obiect prin relații funcționale și structurale, în general, păstra, de altfel, întreaga schemă a realității, văzută în mod unitar prin prisma științelor matematice ale naturii și genera, în consecință, construcții ipotetice atât de complicate, încât experiențele noastre zilnice curente deveneau greu de recunoscut în ele.

Concepția unitară despre lume, care a pătruns în științele matematice moderne ale naturii, era aici, în esență, nu numai păstrată, ci și accentuată și îndreptată împotriva resturilor de dualism cartezian din fizica mecanică; reprezentarea natural-matematică a unității trebuia să fie aici eliberată de unele din dificultățile sale, pe care mecanicismul nu reușise să le înlăture, de exemplu, contradicția dintre calitățile primare și secundare și, în general, existența determinărilor calitative ale universalului.

Unitatea realității în acțiune a fost susținută chiar și de noua întorsătură oferită de Bergson problemei obiectivității așa-numitelor calități secundare, pentru a căror reabilitare s-a pronunțat energic; această întorsătură consta în faptul că respingea orice fel de atomism, chiar și pe acela în formă „logică”, în favoarea unei concepții despre lume și despre experiența noastră cu ea ca un continuum calitativ, care nu poate fi segmentat (fără o deformare și o falsificare simplificatoare); dacă, totuși, din motive practice, spiritul omenesc efectuează o atare selecție, în funcție de planurile și de nevoile acțiunii noastre, prin profunditatea intuiției, care revine de la practică spre experiența reală, el poate asigura, în esență, corelația cu lumea în ansamblul său (continuitatea dăinuirii interne nu ne părăsește niciodată total). Dar din descrierile „concentrării” și „relaxării” dăinuirii

reiese că această „intuiție a duratei” păstrează în ea mai multe trăsături ale schemelor mecaniciste. Renunțarea la „rezolvarea” problemei abordării obiectualității pe baza acțiunilor cauzale ale exteriorului asupra interiorului s-a manifestat apoi și în multe alte filosofeme, care s-au străduit să îmbine atomismul (de exemplu, în forma monadologiei sau a altor motive metafizice) și știința despre continuitate, respectiv despre relația față de univers în ansamblu, în diverse moduri; toate au încercat să ia drept bază alte relații decât pe cea cauzală („prehensiunea”, „coordonarea gnoseologică” etc.), dar aceste relații ca atare erau concepute fie ca obiectuale în sine, fie pe baza celor obiectuale, totdeauna închipuindu-și că restituie „viziunea naturală a lumii” în gândirea umană simplă.

Incapacitatea de a explica în acest mod de ce universul nu este resimțit în permanență ca prezent actualmente și care este rolul trupului în relația cu mediul înconjurător a dus aici la o stagnare; s-a constatat, de asemenea, că în acest mod se poate cu greu descrie accesibilitatea absentului, ba chiar și a irealului, precum și autoînțelegerea și autocunoașterea, ca să nu mai vorbim despre istorie și despre corelațiile spirituale care se desfășoară în totalitate în lumea „naturală”, nicidecum în lumea reconstruită metodic a științelor matematice ale naturii.

Toate acestea par să fie înlăturate de întorsătura pe care a dat-o problemei fenomenologia lui Husserl. Husserl a fost primul care a văzut în mod clar că problema lumii naturale cercetează ceva cunoscut, dar de care încă nu am luat cunoștință și că „lumea naturală” urmează să fie descoperită, descrisă și analizată abia de acum înainte. În al doilea rând, a descoperit că lumea naturală nu poate fi sesizată în același mod în care sesizează lucrurile științele naturii, pentru aceasta este nevoie de o schimbare fundamentală de atitudine de la orientarea către lucrurile reale, la orientarea către caracterul lor fenomenologic, către apariția lor. Așa cum s-a constatat în continuare, problema nu vizează lumea și structura ei, ci fenomenul lumii, care trebuie, pe de o parte, descris și analizat așa cum se manifestă,

pe de altă parte, explicat de ce se manifestă astfel. Și întrucât manifestarea se realizează întotdeauna ca manifestare în fața cuiva, trebuia cercetată baza acestei manifestări, a acestei apariții. Din acest motiv, Husserl a transpus în mod cu totul neașteptat toată problema pe terenul idealismului transcendent. În timp ce, până la Husserl, idealismul, mai ales în ipostaza de criticism neokantian, părea indisolubil legat de imaginea lumii științelor moderne matematice ale naturii, fenomenologia lui Husserl a arătat că lumea ca un univers al existenței cu manifestare concretă este ancorată întotdeauna în viața pre-științifică și este, inițial, un corelat al acestei vieți pre-teoretice. Idealismul i se recomanda lui Husserl tocmai prin capacitatea lui de a explica prezența concret originală a existenței în relația față de conștiință: transcendența obiectelor a fost explicată ca o corelație fundamentală a actelor „vieții intenționale” cu obiectele lor, așadar, ca un tip aparte de transcendență imanentă, adică prin faptul că „sunt purtătoare” ale „unui sens obiectual” în virtutea căruia sunt întotdeauna acte ale conștiinței unui obiect de o anumită specie.

Astfel, în modul naiv și natural în care ni se oferă lumea, în care „ne apare” ea, se descoperea în profunzime un alt fenomen, „fenomenul pur”, pe care de abia fenomenologia îl aduce la lumină, în timp ce în atitudinea curentă, orientată către realitatea lucrurilor, acesta rămâne în mod obligatoriu ascuns. Acest fenomen pur nu este un simplu corelat al „conștiinței naționale” (care este unul din obiectele lumii, se află în relații de cauzalitate cu celelalte și se regăsește în a percepția psihofizică în calitate de caracteristică sau ipostază a organismului), ci un corelat al conștiinței absolute „transcendentale”, care este răspunzătoare de toate aparițiile și manifestările oricărui obiect, așadar și ale organismului și ale conștiinței reale obiectualizate. Pe parcursul elaborării fenomenologiei, conceptul de conștiință transcendentă s-a lărgit, devenind „intersubiectivitate transcendentă”, astfel încât relația dintre conștiință și lumea obiectuală s-a inversat: în locul insulițelor de conștiință într-o mare de obiectivitate înțeleasă inițial pe cale naturală, apoi cu ajutorul științelor naturii,

a apărut aici o mare a intersubiectivității, care a inundat continentul lumii obiective, asigurând comunicarea între „fluxurile” trăirilor transcendente individuale. Întorsătura obiectivă dată tocmai problemelor lumii obiective, a dus astfel la un idealism extrem, la repetarea multor teme ale idealismului absolut din perioada de după Kant (problematica intersubiectivității amintește clar de Schelling din perioada idealismului transcendențial), firește cu metode total diferite, neconstructive. Chiar dacă în felul acesta s-a explicat prezența originară a obiectelor în conștiința reală, rămânea totuși problema dacă obiectele ca atare nu erau supuse unei interpretări străine, dacă nu rămăsese aici un rest de mentalism față de fenomenul originar, sau dacă sintezele active și pasive, a căror „performanță” este manifestarea obiectelor în fața noastră, par să aibă sens numai arunci când se ajunge la ele pe baza unui concept mental „real”. Iar restul de mentalism înseamnă întotdeauna ceva care rămâne din existentul scindat de cartezianism, un rest din concepția aflată la baza tradiției științelor matematice ale naturii. În pofida accentului deosebit pus pe importanța rolului sesizării lumii naturale, analiza sa structurală nu a fost realizată niciodată, nu s-a ajuns niciodată până la om în fenomenele concrete ale muncii, producției, acțiunii, creației.

Heidegger a preluat și a reconstruit ideea lui Husserl, conform căreia trebuie să abordăm problema pornind de la manifestarea a ceea ce se manifestă și de la structura existentului, ca un existent de o construcție cu totul aparte, care se deosebește de orice altceva prin faptul că înțelege existența, deoarece se raportează la existență, se comportă în funcție de ea (căci *este* chiar acest raport). Numai în felul acesta poate să devină „deschis” pentru existent (de care aparține). Aceasta nu înseamnă că existentul ar înfățișa sau ar reflecta ceva; „performanța” lui în înțelegerea existenței este că existentul se manifestă de la sine, ca atare, ca ceea ce este. Omul, în esența a, este această „deschidere” și nimic altceva.

Deschiderea desemnează capacitatea fundamentală de care dispune omul ca existentul (cel care nu este de același fel cu el

și cel care este la fel cu el – existentul deschis) să i se înfățișeze de la sine, adică fără medierea altcuiva sau a altceva. (Aceasta înseamnă că nu există niciun fel de înfățișare mediată, că fiecare astfel de înfățișare presupune o manifestare primară și este o manifestare pentru el și în el: de exemplu, vorbirea arată altuia ceea ce ne arată și nouă înșine). Faptul că existentul i se poate înfățișa omului este o trăsătură caracteristică a acestuia: poate deveni pentru el un fenomen, adică se poate manifesta în ceea ce este și așa cum este. Omul nu este, așadar, locul unde ia naștere existentul, pentru a se putea manifesta în original, și nici „spiritul” uman nu este lucrul în care se reflectă fenomenele ca efecte ale „lumii exterioare”. Omul oferă existentului posibilitatea de a se manifesta ca atare, așa cum este, deoarece numai în existența lui de aici se regăsește înțelegerea a ceea ce înseamnă a fi, adică posibilitatea pe care lucrurile nu o au de la sine și care pentru ele nu are sens – posibilitatea de a accede la existența lor, adică de a deveni fenomene, de a se manifesta.

Acest concept al fenomenului (fenomenul de adâncime ca înțelegere a existenței) ne împiedică să luăm ceea ce se manifestă drept lucruri subiective, iar prin aceasta se depășește, în esență, metafizica modernă a științelor naturii (mecaniciste, dar nu numai mecaniciste). Dar, din acest motiv, orice idealism în sensul de „subiectivare a datului” devine imposibil. La fel și încercările pozitivistice de „monism neutru”, care depind în totalitate de o concepere eronată a fenomenului, după care lumea ar fi o îngrămădire de lucruri și relații concrete, care sunt pur și simplu aici, ca și cum manifestarea lor s-ar putea explica pornind de la relațiile acestui existent. Ca și cum problema datului originar, prezența existentului, s-ar putea rezolva prin faptul că existentul este pur și simplu aici. Afirmția este valabilă și pentru lumea calitativă a lui Bergson, care refuză să se lase mărunțită în argumente ale funcțiilor, însă nu reușește să sesizeze cu adevărat manifestarea.